
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.7

Осипенко І. П., старший викладач
Щербак К. А., студентка**ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ ЗГВАЛТУВАННІ**

Анотація. У статті досліджуються особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій при зґвалтуванні. Проаналізовано особливості кожного виду слідчих (розшукових) дій та їх роль у розслідуванні зґвалтувань. Розслідування даної категорії кримінальних правопорушень залежить від ефективної та детальної роботи слідчого, який у своїй діяльності керується вимогами процесуального законодавства України.

Ключові слова: слідчі (розшукові) дії, зґвалтування, огляд, допит, пред'явлення особи або речей.

Osipenko I. P., senior lecturer
Shcherbak K. A., student**PECULIARITIES OF TACTICS CONDUCTING THE SPECIFIC INVESTIGATION (SEARCH) ACTIONS UNDER A RAPE**

Abstract. The article investigates the peculiarities of tactics conducting the specific investigation (search) actions under a rape. The peculiarities of each type of investigative (search) actions and their role in the investigation of rapes are analyzed. The investigation of this category of criminal offenses depends on the effective and detailed work of the investigator, who in his work is guided by the requirements of procedural law of Ukraine.

Keywords: investigative actions, rape, inspection, interrogation, presentation of a person or things.

Актуальність теми дослідження. Зґвалтування визнається суспільно небезпечним діянням, яке може завдати не тільки фізичної, але й моральної шкоди, оскільки посягає на честь та гідність людини. Суспільна безпека також проявляється у порушенні статевих стосунків, принципів статевої моралі. Високий рівень кількості зґвалтувань в будь-якій країні показує низький рівень правової культури населення та неспроможність правоохоронних органів здійснювати захист населення на достатньому рівні. Саме через це необхідно розглянути особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Постановка проблеми. Зґвалтування є одним із кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості особи. Виявлення, розслідування й розкриття зґвалтувань є актуальною проблемою на сьогоднішній день. Внаслідок науково-технічного розвитку суспільства, слідчі (розшукові) дії потребують вдосконалення та професіоналізму правоохоронних органів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при зґвалтуванні у своїх працях досліджували: В. П. Кушпіт, А. В. Малиновська, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель, Є. Є Шмерецький, В. М. Шевчук, О. О. Юхно, Т. П. Матюшкова, М. Г. Щербаковський, Н. О. Симоненко та ін.

Постановка завдання. При проведенні окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні зґвалтувань виникають проблеми, що обумовлені недосконалою законодавчою базою,

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНОЛОГІЯ

непрофесіоналізмом слідчих та інших осіб, які залучаються до розслідування. Відповідно, у цій роботі основним завданням є аналіз особливостей тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій при зґвалтуванні, аналіз роботи слідчого та інших осіб, які беруть участь у розслідуванні.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі ст. 152 Кримінального кодексу України (далі ККУ) зґвалтування – це вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи [1].

Відповідно до офіційної статистики Офісу Генерального прокурора України, за грудень 2017 року в Україні було зареєстровано 254 кримінальних проваджень, у 2018 році – 202, у 2019 році – 352, у грудні 2020 року зареєстровано 382 кримінальних провадження за фактом зґвалтування [2]. Тобто ми можемо помітити, що кількість зґвалтувань за останні роки лише збільшується. Звичайно, що це пов'язано з різними факторами: відсутність сексуальної освіти, низький рівень моральності суспільства та ін.

Слід зазначити, що це лише кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, а як показує практика, незначний відсоток жертв (10-20%) звертаються до правоохоронних органів за допомогою. Це також зумовлено певними факторами: недовіра до правоохоронців, жертви не вірять в розкриття кримінальних правопорушень, безкарність злочинців.

Процес розслідування вчинених кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності залежить від правильності, організованості та дотримання законності проведення слідчих (розшукових) дій.

Часто потерпіла особа після зґвалтування не звертається до правоохоронних органів. Несвоєчасне подання заяви ускладнює розшук злочинця, встановлення факту і обстановки кримінального правопорушення.

Відповідно до ст. 223 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК) слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [3].

Однією з найперших слідчих (розшукових) дій, за допомогою якої виявляються сліди зґвалтування, речові докази, а також інша корисна інформація, є огляд. Відповідно до чинного законодавства, огляд проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчиненого кримінального правопорушення – ст. 237 КПК [3]. Саме від своєчасності та чіткості організації огляду місця події залежить успішне розкриття й розслідування кримінальних проваджень. Дослідження цих слідів або речових доказів має вказати на особу злочинця, особу потерпілого та обставини події, виявити інші негативні обставини й сліди приховування правопорушення.

Огляд місця події проводять здебільшого за участі потерпілої (го) після попереднього опитування чи допиту, приділяючи особливу увагу виявленню й опису в протоколі місця зґвалтування, його розташування. Під час огляду місця події слідчий насамперед за слідами встановлює факт перебування на цьому місці потерпілої особи і підозрюваного. Це можуть бути: сліди пальців рук, сліди крові, сперми, слини, поту, інших виділень; пошкодженні меблі, предмети побуту, що свідчить про самозахист потерпілої особи від нападу; одяг або його частини, що належали жертві чи підозрюваному. Важливо детально оглянути саме місце, де відбувався статевий акт, при цьому варто зіставляти дані, які відомі слідчому зі слів заявника та які стали відомі під час огляду.

У залежності від місця, де було вчинено зґвалтування (ліс, парк, незавершені будівлі, квартира), звертають увагу на стан навколишньої обстановки. Наприклад, якщо зґвалтування вчинено на відкритій місцевості, тоді потрібно зафіксувати в протоколі огляду і в плані до нього

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНОЛОГІЯ

віддаленість місця події від житлових будівель або тих місць, де в момент події могли бути люди, також слід зазначити, чи було освітлене те місце, де скоєно зґвалтування.

Отримані під час огляду місця події фактичні дані допоможуть слідчому спростувати або підтвердити висунені ним на початку слідчі версії, наприклад: чи було інсценування зґвалтування, чи була боротьба між потерпілим та підозрюваним, чи збігаються показання потерпілої з показаннями інших учасників. Основне завдання слідчого – виявити сліди, які допоможуть ідентифікувати особу злочинця (наприклад, сліди сперми, слини, поту, крові, волоски, волокна тканини, які можуть вказати на конкретну людину після проведення певних експертиз) [4, с. 321].

Повторний огляд проводиться в тих випадках, коли при розслідуванні зґвалтування на його початковому етапі об'єкт було оглянуто неякісно, недбало, некваліфіковано, а також, якщо виявлено нову інформацію. Дана слідча дія дає змогу уточнити обставини кримінального правопорушення та отримати додаткові дані, що належать до предмета доказування; безпосередньо дослідити матеріальні об'єкти на місці події; здійснити перевірку версій; усунути недоліки; отримати зразки для порівняльного дослідження; реконструювати речову обстановку на місці злочину; перевірити результати раніше проведеного огляду [5, с. 37].

Найбільш поширеним способом отримання доказів є допит, що являє собою регламентований кримінальними процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, які беруть участь у ньому, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини в конкретному провадженні [6, с. 187].

У даному випадку слідчому потрібно встановити з потерпілою особою психологічний контакт, під яким розуміють цілеспрямовану, плановану діяльність зі створення умов, що забезпечують розвиток спілкування в потрібному напрямі. Йдеться про те, що потерпіла особа не повинна відчувати напруженості, тиску з боку слідчого чи будь-яких інших негативних моментів, за яких потерпіла особа не зможе розповісти про вчинене правопорушення щодо неї. Під час допиту потерпілої необхідно встановити всі суттєві обставини її взаємодії з підозрюваним (обвинуваченим) до, під час і після вчинення кримінального правопорушення [4, с. 321].

Невід'ємними складниками допиту потерпілої щодо відомого їй злочинця є з'ясування таких психологічних аспектів:

1. Обставин їхнього знайомства та попередніх стосунків, частоти зустрічей, наявності спроб схилити майбутню жертву до добровільного статевого акту.

2. Місце зустрічі потерпілої з підозрюваним, як вони провели час до вчинення зґвалтування, хто був разом із ними або бачив їх разом, як і чому потерпіла опинилася на місці вчинення кримінального правопорушення.

3. Чи чинила потерпіла опір і в чому він полягав, чи могли залишитися на місці події, тілі й одягу підозрюваного сліди опору [7, с. 122].

Якщо особа злочинця невідома, додатково з'ясується така інформація:

- його особливі прикмети (татування, шрами, пірсинги), зовнішність і поведінка;
- особливості мовлення та невербальної комунікації, одяг, прикраси й інші предмети;
- спосіб нападу;
- ушкодження на тілі підозрюваного (синці);
- як він познайомився з потерпілою та що повідомив про себе;
- в якій формі було встановлено комунікативний контакт;
- яким шляхом гвалтівник і потерпіла прямували до місця нападу;
- хто міг його бачити;
- в якому напрямку він зник тощо.

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНОЛОГІЯ

Допит підозрюваного доцільно проводити після огляду місця події та допиту потерпілої особи. Аналізуючи показання потерпілої особи, фактів та слідів, які були вилучені з місця події, слідчий попередньо складає уявлення про особу підозрюваного, його спосіб життя, поведінку, що дає змогу визначити тактику допиту підозрюваного [4, с. 321-322].

У більшості випадків на початку допиту підозрюваний заперечує факт зґвалтування, посилаючись на різні твердження (була добровільна згода, з потерпілою особою значний час перебував у відносинах тощо). Для перевірки цих фактів слідчий детально допитує підозрюваного з приводу того, де він був і що робив у час зґвалтування, хто може підтвердити його алібі, щоб надалі знайти свідків та перевірити алібі [8, с. 56].

Одним із загальних прийомів допиту, дозволених для всіх учасників кримінального провадження, а якщо це стосується статевих кримінальних правопорушень, є подолання бар'єрів спілкування (естетичних, інтелектуальних, мотиваційних, моральних, емоційних). Такі дії перш за все пов'язані із застосуванням різноманітних тактико-психологічних прийомів, серед яких виділяють такі:

1) обрання найбільш дієвих форм спілкування; урахування швидкості інтелектуальних процесів допитуваного при обранні темпу допиту; використання в більшості випадків рівномірного середнього темпу розмови, а також прискорення чи уповільнення темпу розмови з метою психологічного впливу на допитуваного;

2) вивчення демографічних, соматичних, психологічних, соціальних та інших даних про особистість допитуваного; врахування особливостей його психічного стану в передкримінальній, кримінальній та післякримінальній ситуаціях; контролювання рівня мотивації допитуваного;

3) допущення повного викладення допитуваним своєї версії з подальшим її спростуванням шляхом пред'явлення доказів;

4) критичний аналіз показань допитуваного, наданих під дією негативних емоцій;

5) ретельний контроль слідчого за виразом очей та обличчя, статурою [9, с. 408].

Чинний КПК виключив таку слідчу дію, як допит двох і більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їх показаннях (ч. 9 ст. 224 КПК). Обов'язкова умова проведення даного допиту є попередня дача показань учасниками кримінального провадження щодо однієї і тієї самої ситуації, якщо ці показання містять суперечності [3].

В. О. Коновалова та В. Ю. Шепітько формулюють такі завдання слідчого:

1) перевірка зібраних доказів;

2) виявлення неправдивої інформації в показаннях допитуваних осіб;

3) викриття самообмови;

4) встановлення факту свідомого наклепу з боку потерпілого або свідків;

5) усунення сумнівних помилок у показаннях свідків та потерпілих;

6) з'ясування причин виникнення суттєвих суперечностей [10, с. 223].

При проведенні даного виду допиту важливо пам'ятати про особисту безпеку та безпеку учасників кримінального провадження. В. М. Тертишник констатував, що слідчий має бути максимально мобілізованим, ужити всіх необхідних заходів для гарантування як особистої безпеки, так і безпеки всіх учасників слідчої дії, пильно стежити за тим, щоб перебіг допиту не вийшов з-під контролю. Якщо це трапилось, то може завадити встановленню істини або її учасникам, тому слід негайно припинити або перервати її [11, с. 608].

Беззаперечно, забороняється проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин суперечностей в їхніх показаннях за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом із підозрюваним у кримінальних провадженнях щодо зґвалтувань.

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНОЛОГІЯ

Чинним КПК України передбачено такий вид допиту, як допит у режимі відеоконференції. Отже, допит осіб у режимі відеоконференції може бути проведено під час досудового розслідування у випадках:

- неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;
- необхідності забезпечення безпеки осіб;
- проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;
- необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування;
- наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми (ст. 232 КПК України) [3].

Важливою слідчою дією при розслідуванні з'валтувань є пред'явлення особи, речей. Перед тим, як пред'явити особу для впізнання, слідчий попередньо з'ясовує, чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, про що складає протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу. Забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, особу, яка повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про прикмети цієї особи. Особа, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими особами тієї ж статі, яких має бути не менше трьох і які не мають різних відмінностей у віці, зовнішності та одязі. Перед тим як пред'явити особу для впізнання, їй пропонується за відсутності особи, яка впізнає, зайняти будь-яке місце серед інших осіб, які пред'являються [3].

До впізнання речей законодавець застосував дещо інші підходи. Відповідно до положень ст. 229 КПК перед тим, як пред'явити для впізнання річ, слідчий, прокурор або захисник спочатку запитує в особи, яка впізнає, чи може вона впізнати цю річ, опитує про ознаки цієї речі й обставини, за яких вона бачила цю річ, про що складається протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати ознаки, за якими впізнає річ, проте може впізнати її за сукупністю ознак, особа, яка проводить процесуальну дію, зазначає це у протоколі [3].

Отже, можна визначити загальні процесуальні вимоги до проведення пред'явлення для впізнання особи, речей, які полягають у такому:

- 1) впізнанню повинна обов'язково передувати окрема слідча (розшукова) дія – допит особи, яка впізнає, під час якого обов'язково з'ясовують питання: щодо зовнішнього вигляду підозрюваної особи або трупа і прикмет та особливих ознак об'єкта впізнання; про обставини, за яких об'єкт впізнання сприймався раніше; якщо об'єкт може бути впізнано за сукупністю ознак, то в протоколі допиту зазначається за сукупністю яких саме ознак може відбутися впізнання;
- 2) проведення попереднього допиту особи, яка впізнає, і складання протоколу допиту здійснює слідчий, прокурор як процесуально уповноважена особа;
- 3) пред'явлення речей для впізнання можливо і за їх фотознімками чи матеріалами відеозапису, якщо таке впізнання здійснюється з додержанням вимог ст. 229 КПК України [12, с.114].

Висновки. Вчинення, розслідування та розкриття з'валтувань зумовлено низкою чинників. Складність розслідування кримінальних правопорушень обумовлюється тим, що потерпіла особа, як правило, психологічно не готова розказувати подробиці, а на її поведінку часто впливають сором та страх, а це потребує особливого підходу між нею та слідчим.

За даними показниками кількість кримінальних правопорушень даної категорії значно збільшується, тому використання окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНОЛОГІЯ

згвалтувань є важливим засобом встановлення нових фактичних даних і перевірки зібраних доказів. Важливо, щоб застосування таких дій здійснювалось із дотриманням процесуальної процедури, оскільки кожна окрема слідча (розшукова) дія потребує спеціального підходу та механізму застосування. Слідчий повинен детально дотримуватися регламентованої кримінально-процесуальної форми для ефективного розкриття кримінальних правопорушень.

Література

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Офіс Генерального прокурора URL: <https://www.gp.gov.ua>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Кушпін В. П., Малиновська А. В. Проведення окремих слідчих (розшукових) дій у розслідуванні згвалтування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 320-322.
5. Рябоконт В. В., Шиканов В. И. Организация и тактика повторных следственных действий. Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1985. 94 с.
6. Криміналістика: підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2008. 464 с.
7. Шмерецький Є. Є. Психологічні особливості допиту потерпілих від згвалтувань. *Юридична психологія*. 2016. № 2. С. 118–126.
8. Шевчук В. М. Розслідування згвалтувань. Криміналістика: підручник: у 2 т. Харків, 2019. Т. 2. Розд. 3. С. 46–65.
9. Матюшкова Т. П. Тактичні прийоми подолання бар'єрів спілкування при допиті. *Криміналістика XXI століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* Харків: Право, 2010. 832 с.
10. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: підручник 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2008. 240 с.
11. Тertiшник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінальнопроцесуального кодексу України. Київ: А.С.К., 2007. 1056 с.
12. Симоненко Н. О. Розслідування згвалтування минулих років. Київ, 2018. 285 с.

Надійшла 26.01.2023

Бібліографічний опис для цитування:

Осипенко І. П. Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій при згвалтуванні / І. П. Осипенко, К. А. Щербак // Актуальні проблеми юридичної науки та практики. – 2023. – № 1 (7). – С. 43-48